

УДК 327 (4-15)

Яковенко О. С.*Науковий керівник: Сидорук Т. В.,
доктор політичних наук, професор*

СЕПАРАТИСТСЬКІ РУХИ В ЗАХІДНІЙ ЄВРОПІ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НИМИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто найактивніші сучасні сепаратистські рухи в Західній Європі. Проаналізовано методи, які частково або повністю вирішили шотландський та каталонський конфлікти. Розглянуто доцільність застосування цих методів щодо ситуації на Донбасі.

Ключові слова: сепаратизм, сецесія, Шотландія, Каталонія, Україна.

Yakovenko O. S.

SEPARATIST MOVEMENTS IN WESTERN EUROPE AND METHODS OF COMBATING THEM: EXPERIENCE FOR UKRAINE

The article deals with the most active modern separatist movements in Western Europe. The methods that partially or completely resolved the Scottish and Catalan conflicts were considered. The feasibility of applying these methods to the situation in the Donbass is analyzed.

Key words: separatism, secession, Scotland, Catalonia, Ukraine.

Сепаратизм на сьогодні є нагальною проблемою європейського суспільства. Немає ні однієї країни в Західній Європі, якої б не стосувалася проблема сецесії. Питання є важливим, оскільки європейські лідери не прагнуть, аби сепаратисти запустили «ефект доміно», створивши при цьому цілу низку нових утворень. Звичайно кожна нація має право на самовизначення, так само як і кожна країна на цілісність суверенітету, тому найважливішим завданням є знаходження консенсусу між обома сторонами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, присвячених означеній проблематиці, дозволяє виокремити серед вітчизняних науковців праці Г. Горла, Н. Костюшенка, М. Вівчарика, К. Вітмана, В. Горенкіна, О. Картунова, І. Кресіної, О. Маруховської-Картунової.

Закордонні дослідники розглядають проблему сепаратизму, пов'язуючи її з глобалізмом, це зокрема – М. Спенсер, Б. Браун, Р. Бербах, У. Робінсон, У. Бек, Дж. Келлас.

Мета статті полягає в дослідженні феномену сепаратизму в європейських країнах, причин його виникнення та методів боротьби з ним.

Завданнями статті є:

- ознайомитися з проблематикою сепаратизму,
- виокремити основні методи боротьби з сепаратистськими рухами на прикладі двох країн: Великобританії та Іспанії,
- визначити чи підходять методи боротьби вищезазначених країн із сепаратизмом для українського сценарію.

Сепаратистські рухи в деяких країнах ЄС стали поширеним явищем, і з кожним роком ці тенденції ростуть. Під сепаратизмом слід розуміти, що це певні вимоги для самовизначення території, яка перебуває у складі іншої країни, тобто її відділення і набуття незалежності. Цей процес також відомий під назвою «сецесія». Задля швидкого досягнення своїх цілей сепаратисти можуть застосовувати протизаконні методи боротьби. Сепаратистський рух обумовлений прагненням певної етнічної групи вийти зі складу існуючої держави, при цьому група сконцентрована на певній території та являє собою певну общину. Причинами слугує сформування ідентичності суспільства, позиція регіональних еліт, соціальні настрої населення, однією з головних причин є економічне становище території. Часто сепаратизм в Європі має етнічне, конфесійне чи культурне підґрунтя [2, 167].

Основною причиною відокремлення території є намагання етнічної групи досягнути самовизначення, тобто право кожного народу на самовизначення. Цей фактор відіграє важливу роль, оскільки він є принципом міжнародного права, так само як і право кожної держави на територіальну цілісність та суверенітет. Ці процеси є надзвичайно складними, оскільки прихильники самовизначення спираються на перший принцип, а держава – на другий. Тому часто виникають дискусії з приводу цього питання: «Хто ж має рацію? Хто більше правий у цій ситуації?».

Іноді сепаратисти не націлені на відокремлення, а навпаки намагаються домогтися певних поступок з боку центральної влади. Більшою мірою ці поступки стосуються економіки, а також прагнення

керувати територією самостійно задля закріплення культурно-мовної ідентичності [4].

Сепаратистська активність найбільш помітна в таких країнах ЄС, як Великобританія (Шотландія, Північна Ірландія), Іспанія (країна Басків, Каталонія), Бельгія (Фландрія), Італія (Північні провінції) та Франція (Корсика). Більша частина сепаратистів схильна досягати поступок від центральної влади шляхом переговорів, вимагаючи при цьому проведення референдумів про незалежність відповідних регіонів.

Сепаратистські рухи ставлять під сумнів збереження нині існуючих кордонів держав ЄС. Принципи, згідно з якими ЄС повинен захищати територіальну цілісність своїх членів, закріплені в міжнародних договорах. Однак, частина населення, яка представляє національні меншини, не готова до виходу зі складу країни, оскільки саме законодавство ЄС та Конституції держав-членів пригальмовують цей процес [6, 55]. У цьому випадку ЄС не гарантує автоматичне членство для новостворених держав, не дивлячись на те, що до цього вони були у складі ЄС. Нині союз намагається не допустити такий прецедент, який викличе згодом цілу низку сепаратистських рухів в Європі.

Постійна криза Єврозони, наростаючі інфляційні процеси, збільшення безробіття, невідконтрольні рухи мігрантів з бідних країн, невирішені екологічні, економічні та інші проблеми змушують сепаратистів діяти [10].

Ми б хотіли розглянути методи боротьби з сепаратизмом на прикладі, двох країн: Великобританії та Іспанії, а саме: за шотландським сценарієм, тобто мирним шляхом та методами переговорів і компромісів, та за барселонським сценарієм – агресивним за своїм характером.

Шотландський досвід проведення референдумів про незалежність демонструє можливість вирішувати питання територіальної цілісності шляхом згоди між центром та регіонами. Центральна влада надає регіональній можливість вирішити питання самостійно через виключно демократичну процедуру – референдум. Волевиявлення більшості жителів регіону виступає легітимною основою для відокремлення, тобто сепесії.

Але до цього Шотландія створила комфортні для себе умови, які дали їй змогу провести цей референдум. Великобританія, будучи за своєю природою унітарною державою, під натиском почала рухатись в бік федералізму, створивши при цьому автономні адміністративно-політичні території. В листопаді 1998 року британський парламент прийняв спеціальний закон «Акт про Шотландію», який надав право території створити регіональний парламент і наділив

повноваженнями приймати місцеві закони, вести свої справи, а також регулювати податки. Згідно з актом було створено шотландську адміністрацію, як аналог кабінету міністрів, яку очолював перший міністр Шотландії [1, 42].

Світова економічна криза викликала нову хвилю сепаратистських настроїв в Шотландії. У 2010 році Шотландська партія вийшла на місцеві вибори з програмною заявою про те, щоб провести референдум. Реакція Британії була миттєвою і не зменшила сепаратистські настрої, а навпаки збільшила, тим самим додавши стимулу шотландським націоналістам.

Прем'єр-міністр Британії Девід Кемерон намагався блокувати ініціативи регіону, але після затяжних консультацій дозволив провести референдум, так як ця подія є справедливою, законною та вирішальною. Переговори закінчилися підписанням 15 жовтня 2012 року Единбурзької угоди, яка зазначала, що референдум відбудеться 18 вересня 2014 року. Відповідно до угоди, Британія надала шотландському парламенту тимчасові повноваження для проведення референдуму. Процедура ратифікації закону про референдум пройшла швидко, вже в липні 2013 року парламент Шотландії прийняв його, а через кілька днів і королева Великобританії. Зі свого боку Британія вжила цілу низку запобіжних засобів, аби зберегти єдність. Методом проти сепаратизму виявилась створена контр кампанія «Разом краще» на противагу «Так. Шотландія» [14]. Право на проведення референдуму поклали на плечі Шотландії, але за присутності Британської виборчої комісії. Так, наприклад, було змінено формат питання, шотландці запропонували свій варіант: «Погоджуетесь Ви, що Шотландія повинна бути незалежною державою?», але таке формулювання не задовольнило виборчу комісію, оскільки воно наптовхувало на позитивну відповідь, на думку спеціалістів. Згодом, питання змінили на британський варіант: «Чи повинна Шотландія бути незалежною?». Однак дискусії не вщухали, шотландська сторона наполягала на тому, щоб у виборах брали участь всі шотландці, навіть ті, які покинули межі країни (їхня приблизна кількість 800 тисяч осіб). Британія була рішуча з приводу цього питання, вона наполягала на тому, щоб дотримувалися територіального принципу, тим самим відкинути можливість розширення кількості виборців за рахунок етнічних шотландців. Але вона погодилася піти на поступки зменшивши вік виборців з 18 до 16 років [13].

Прем'єр-міністр Великобританії заявив, що референдум має обов'язковий характер, тобто, якщо шотландці проголосують за вихід, то цей процес зупинити неможливо. Це твердження, в свою чер-

гу, мало такий характер, що Шотландія виходить не лише зі складу Великобританії, але і зі складу ЄС. Тому їм знову доведеться повторювати процедуру вступу. Тим не менше, багато єврокомісарів виступили за єдність Шотландії та запевняли, щоб Шотландія не створювала прецедент розподілу країни ЄС на дві країни.

Саме така риторика допомогла Великобританії залишитись єдиною країною, оскільки 55,3% шотландців проголосували проти незалежності [12]. Найбільше вражають коментарі обох сторін після референдуму. Шотландський перший міністр Алекс Салмонд закликав шотландців прийняти вердикт, а сам пішов у відставку. У свою чергу Девід Кемерон пообіцяв надалі співпрацювати з регіональною владою та надати більшу автономію з приводу певних питань [1, 68]. Сепаратизм припинився триумфом демократичного процесу.

На сьогодні існує велика вірогідність того, що Шотландія проведе другий референдум про вихід зі складу Великобританії. Все це пов'язано з Брекзитом. Під час референдуму більша частина шотландців, а саме 62% населення, проголосували проти виходу Британії з ЄС. Тому на порядку денному шотландських сепаратистів стоїть завдання домогтись ще одного референдуму, який дозволить Шотландії залишитись в ЄС. Однак, це нелегкий процес, який призведе до нових перипетій між урядами двох сторін.

Другий сценарій, який слід розглянути – це сепаратизм в Барселоні та радикальні методи боротьби з ним. Проведення референдуму про незалежність в Каталонії показує розвиток конфліктної ситуації, коли центр і сепаратистський регіон не намагаються досягти консенсусу, кожен вважає свою позицію за важливішу. Еліти регіону націлені на радикальне вирішення питання про вихід зі складу Іспанії. Місцева влада покладається на громадські рухи, які відстоюють ідею сецесії. Іспанська влада, навпаки, покладається на конституцію та закон, які унеможливають вихід територій. Регіон не прагне виконувати директиви центральної влади, внаслідок чого сепаратизм перейшов у активну фазу силовою боротьби.

Перед тим, як розпочати розглядати причини та наслідки сепаратистського руху в Каталонії, слід зазначити, що Іспанія є унітарною країною, так само як і Україна. Конституції обох країн не передбачають можливість розподілу держави, а самий перегляд державних кордонів має вирішуватись на всенародному референдумі, в якому бере участь населення всієї країни, а не окремого регіону.

Бажання самовизначення має культурні, мовні та економічні причини. Більшою мірою, воно стосується мовного аспекту, так як каталонська мова є мовою регіону та каталонців визнають окремою

нацією. Саме економіка регіону вирізняється одним із найбільш високих індексів соціально-економічного розвитку в Іспанії. Слід тільки уявити те, що ВВП Каталонії складає 20% від всього ВВП країни і залучає близько 30% відсотків інвестицій. Тому у жителів Каталонії часто складається враження того, що вони фінансують відсталі регіони Іспанії, такі як: Андалусію, Валенсію та Мурсію [5].

Каталонія завжди прагнула здобути незалежність, але ніколи не застосовували жорстких методів досягнення своєї мета. Злам відбувся в 2011 році, коли провідна каталонська правочентристська партія «Конвергенція і Союз» розпалася. Політичний вплив регіональних політиків на національному рівні зазнавав невдач. На додаток до цього, економіка країни перебувала в кризовому стані. Це і змусило каталонських сепаратистів почати діяти. Каталонська влада почала тиснути на центр, провівши символічні акції. Згодом, було проведено консультативний референдум, на якому 90% опитуваних хотіли, щоб Каталонія була незалежною [9, 80].

23 січня 2013 року парламент Каталонії прийняв декларацію, яка проголошувала Каталонію суверенним політичним і правовим суб'єктом Іспанії, та заявив про намір провести референдум про вихід регіону зі складу країни. Конституційний суд Іспанії визнав, що дії регіонального парламенту були неправомірними і неконституційними. Автономна область не має права в односторонньому порядку проводити референдум, який вирішує питання приналежності до Іспанії. Єдиним можливим варіантом є внесення змін до конституції, які підтримають більшість іспанців [8].

Згідно зі статтею 155 Конституції Іспанії, якщо автономний округ не виконує свої обов'язки, які передбачені законом та конституцією, або якщо його дії несуть в собі загрозу загальним інтересам Іспанії, то уряд може прийняти необхідні заходи, щоби змусити регіон виконувати свої обов'язки, при цьому лише необхідно отримати більшість голосів в Сенаті. Тим не менше, стаття призупиняє дії автономії та переводить всі органи регіональної адміністрації в центральне керівництво [7].

Отримавши підтримку, каталонський парламент 6 вересня 2017 року прийняв закон «Про референдум про незалежність Каталонії» [9]. В той самий день його підписав голова Женералітету (уряду Каталонії) Карлес Пучдемон. Регіональна влада запевнила, якщо іспанський уряд буде блокувати проведення референдуму, то закон про незалежність вступить в силу одразу після того, як буде виявлено порушення щодо його проведення.

Прем'єр-міністр Іспанії Маріано Рахой запевнив, що референдуму не бути. Його слова підтримали провідні партії країни та король

Іспанії Філіп VI. Конституційний суд на екстремому засіданні прийняв рішення про незаконність прийнятих владою Каталонії правових рішень. Подальша підготовка до референдуму несе за собою кримінальну відповідальність для організаторів плебісциту [8, 48].

Методи боротьби з сепаратизмом набули серйозних форм через те, що процедура підготовки референдуму була досить не зрозумілою. Не було виявлено джерела фінансування референдуму, було створено списки виборців, до яких заборонявся доступ. Іспанської влада прийняла низку заходів, щоб уникнути референдум, а саме вона залишила регіональну владу без грошей, щоб не виникло джерел, які нелегально фінансують плебісцит. Застосовуючи не тільки політичний тиск, центральна влада активно застосовувала поліцію для розгону протестувальників, відбувалися обшуки в департаментах парламенту Каталонії, було затримано низку чиновників регіону. Поліція конфісковувала урни для голосування, бюлетені, агітаційний матеріал; блокувала сайти, які закликали прийти на референдум; проводила ревізію на типографіях. Було відкрито близько 700 кримінальних справ по відношенню до мерів і керівників муніципалітетів каталонських міст у зв'язку з підготовкою до референдуму.

Уряду Каталонії все-таки вдалося провести плебісцит. Явка складала 43%, тобто більше ніж 2 мільйони осіб, 90% з яких підтримали незалежність Каталонії. Але голосування було сумнівним, так як на виборчих дільницях не було списків виборців, тому сепаратисти могли декілька разів віддавати свій голос. Те, що в Каталонії вбачали пригніченням, в Мадриді сприймали як верховенство закону та захист національної єдності. Після узгодження з Сенатом прем'єр-міністр Іспанії відправив у відставку президента Каталонії Пучдемона, кабінет міністрів та було розпущено парламент регіону [5].

Європейське суспільство підтримало центральну владу, оскільки очікування навколо референдуму в Каталонії, як і у випадку з Шотландією, були пов'язані з можливістю запустити непередбачуваний процес, який міг би призвести до виникнення нових осередків сепаратизму [9, 82].

На нашу думку, боротьба з сепаратизмом повинна проходити у ключі переговорів та з обов'язковим розглядом умов обох сторін. Залучати силу потрібно лише у крайньому випадку. Ми навели два приклади боротьби з сепаратистськими рухами: один – договірний, а інший – силовий. Якщо брати до уваги ситуацію в Україні, то можна ствердити, що сепаратизм дуже сильно відрізняється від сепаратизму в Великобританії та Іспанії. Так, наприклад, Шотландія та Каталонія в минулому були незалежними державами, чого ми не можемо сказати про Донбас – те-

риторію, яка завжди входила до складу різних держав, але при цьому ніколи не була центром управління. Другий компонент, який відрізняє український сепаратизм від європейського – це актори. В Шотландії основним подвизником сепаратизму є Шотландська національна партія та рух «Так, Шотландія», в Каталонії – парламентська коаліція під назвою «Разом – за!». В Україні ситуація зовсім інша, в якості переговорника виступає не партія або якесь об'єднання від імені народу Донбасу, а Росія. Це дає нам змогу говорити, що це гібридний сепаратизм.

На нашу думку, Україна повинна вжити цілу низку заходів, щоб побороти сепаратизм, а саме:

- проведення референдуму, але за участі міжнародних спостерігачів; потрібно продумати умови, які визначають хто має право голосу. Трактатування питання можливе лише в такому руслі: «Чи повинен Донбас отримати більшу автономію?». Це можна пояснити так: Донбас – українська територія, якщо мова йтиме про приєднання регіону до Росії то це буде зазіхання на цілісність України, це право вже неодноразово порушували. Тобто, слід провести референдум, але який не має на меті федералізацію країни, а лише надає автономію з приводу певних питань. Так, наприклад, Шотландія – це автономна адміністративно-політична частина Великобританії, а Каталонія – автономне суспільство у складі Іспанії;

- проведення амністії учасників конфлікту, які складають зброю і припиняють боротьбу, створення системи заохочень та винагород для тих, хто співпрацює з урядом;

- затримання та притягнення до кримінальної відповідальності за сепаратизм або сприяння сепаратистській діяльності;

- контроль над кордонами регіону, щоб уникнути поставок для сепаратистів;

- контроль за переміщенням осіб всередині регіону.

Саме тематика проблеми сепаратизму на сьогодні є дуже обговорюваним явищем, оскільки із сепаратизмом стикалася майже кожна країна, особливо в ЄС. Європейські експерти та аналітики намагаються глибоко дослідити цю проблему, щоб згодом не виник «ефект доміно», який змінить політичну карту Європи. Тому кількість дослідників та їхніх наукових праць поступово зростає та зростатиме.

Зважаючи, на те, що Каталонська проблема не до кінця вирішена і зараз перебуває в замороженому стані можна очікувати на подальше загострення в регіоні, але з новими силами. Слід не забувати також про сепаратизм в Шотландії, а саме наслідки, які може викликати Брекзіт. Значна частина шотландців була «проти» ідеї виходу з ЄС, через те очікується нова хвиля сепаратизму.

На нашу думку, кількість досліджень феномену сепаратизму буде тільки зростати, особливо аналітики та експерти будуть розглядати нові форми та види сецесії, які з кожним разом набуватимуть нових характеристик та будуть більш гібридними.

Джерела та література

1. Акімочкіна М. С. Етнополітичні конфлікти у Великобританії: теоретичні і практичні аспекти. Харків: ХНУ, 2018. 85с.

2. Горло Н. В. Етнічний сепаратизм і іредентизм як шляхи реалізації права нації на самовизначення: порівняльний аналіз. Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць. К., 2011. Вип. № 46 (4). С. 165–170.

3. Горчаков Л. О. Історичне коріння етносепаратизму як об'єкта політологічних досліджень. Наукові праці: Науково-методичний журнал. Миколаїв, 2009. Т. 110. Політологія. № 97. С. 66–71.

4. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. К.: Логос, 2010. 223 с.

5. Європейський сепаратизм: Іспанія – перший кандидат в Європі на розпад по «клаптевому сценарію». URL : <http://www.imperiya.by/politics3-8357.html>

6. Кандель П. Є. Сепаратизм в політичному житті сучасної Європи. М.: Ін-т Європи РАН, 2015. 88 с.

7. Конституція Іспанського королівства від 27 грудня 1978 р. URL: <http://worldconstitutions.ru/?p=149>.

8. Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є. Міжнародний досвід боротьби із сепаратизмом: висновки для України. К. : НІСД, 2016. 52 с.

9. Ріпа В., Філоренко І., Філоренко Ю. Каталонський сепаратизм – виклик єдності Європи. Наукові записки №1. 2018. С. 80-89

10. Швейцер В. Сепаратистська активність в Євросоюзі //URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/separatistskaya-aktivnost-v-evrosoyuze>.

11. Haller M. European Integration as an Elite Process. The Failure of a Dream? New York; London, 2008

12. Scotland's Future: Draft Referendum (Scotland) Bill Consultation Paper. URL: www.webcitation.org/5no62m3yB?url=http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/303348/0095138.pdf.

13. Scotland's Future: Your Guide to an Independent Scotland – A Summary. URL: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/26_11_13_scottishindependence.pdf

14. Winter L. A Comparative Analysis of the Electoral, Office and Policy Success of the Ethnoregionalist Parties // Regionalist Parties in Western Europe. L.; N.Y.: Routledge, 1998. P. 204–247.